

כפי שכבר נאמר בדיונים קודמים, משמעות היגד לשוני בתוך סיפור אינה קבועה ויציבה. בשפת הדקונסטרוקציה נאמר שמשמעות ההיגד הלשוני היא 'דינאמית'. כלומר, יכול הקורא להבין את משמעות הלשון באופן אחד בשלב כלשהו של הקריאה, ובשלב מאוחר יותר הוא ישוב אחור ויעניק משמעות חדשה להיגד אותו קרא. [1]

'השלב המאוחר' בו אנו עוסקים יכול להיות בהמשך אותו מחזור סיפורים, בהמשך אותה יחידה ספרותית ולעתים אף בהמשך אותו משפט. במצבים אלו, מנצל הסיפור שתי הוראות שונות שיש למילה או לביטוי מסוים, אך שתי ההוראות אינן מתממשות במקביל. בתחילה סבור הקורא שמשמעות המשפט היא מסוימת, ורק עם המשך קריאתו הוא מבין את טעותו והוא שב ומחיל משמעות אחרת על אותו היגד לשוני.

"ורוח נסע מאת ה"

נמקד את דיונינו במשמע זמני שזוכה 'להתקיים' שניות מעטות, אך גם לשניות אלו יש תפקיד בעיצוב היחידה הספרותית ובתהליך הקריאה: בפרשת בשר התאוה, לאחר שבני ישראל התאוו לאכול בשר נעתר ה' לבקשתם: "ורוח נסע מאת ה' וַיִּגַּז שְׁלֵיִם מִן הַיָּם" (במ' י"א, לא).

הוראת 'רוח' באה במקרא בכמה הוראות ובכמה משמעויות שונות. [2] שלוש הוראות מרכזיות הן:

א. 'תנועת אוויר', כמו: "וה' נהג רוח קדים בארץ" (שמ' י', יג).

ב. 'נשמה, נפש', כמו: "ויבאו אל נח אל התיבה שנים שנים מכל הבשר אשר בו רוח חיים" (בר' ז', טו).

ג. 'נבואה' (כהרחבת המובן השני, בהשאלה על ה'), כמו: "אי זה עבר רוח ה' מאתי לדבר אותך" (מל"א כ"ב, כד).

אין ספק כי המשמעות הפשוטה של 'הרוח' בפסוק הנידון קשורה בהוראה הראשונה. תנועת האוויר כמסיעה דברים אל הים וממנו אל היבשה מוכרת לנו גם ממקומות אחרים, [3] וכך יש להבין גם את פסוקנו: ה' שלח רוח חזקה שהביאה בכנפיה שלים מן הים. אולם, בקריאה עדינה יותר מסתבר שהכתוב שלפנינו מורכב יותר, או שמא נאמר 'דינמי' יותר.

בסיפור תלונת המתאווים לבשר ארוגים יחדיו שני נושאים: תאוות הבשר של העם ומינוי הנהגה רחבה של שבעים זקנים על ידי ה', ורבות נכתב על היחס שבין שני הנושאים החבוקים זה לזה בסיפור. בהקשר דיונינו אני מבקש להצביע על מעבר אירוני הקיים בסיפור בין שתי הסוגיות, שבאה לידי ביטוי חריף במושג 'רוח' הנידון. מינוי הנהגה החדשה דרש את יציאת הזקנים מן המחנה אל אוהל מועד (של משה, המצוי מחוץ למחנה), [4] ושם התנבאו כולם מכוחו של משה. אולם, אלדד ומידד, שהיו אמורים לצאת עם הזקנים לאוהל מועד נשארו בתוך המחנה והתנבאו בתוכו. דבר זה הביך את יהושע שבא אל משה מורו והציע להענישם: "וַיַּעַן יְהוֹשֻׁעַ בֶּן נֹון מִשְׁרַת מֹשֶׁה מִבְּחָרָיו וַיֹּאמֶר אֲדֹנָי מֹשֶׁה כָּלֵאם" (במדבר י"א, כח). אולם משה סירב להצעה זו, ואדרבא: "וַיֹּאמֶר לוֹ מֹשֶׁה הֲמִקְנָא אֶתְּהָ לִי וּמִי יִתֵּן כָּל עַם ה' נְבִיאִים כִּי יִתֵּן ה' אֶת רוּחוֹ עֲלֵיהֶם" (פס' כט). כך, אם כן, אפיזודה זו נחתמת באמירה רחבת לב של משה המוכן לוותר על מעמדו המיוחד, ובלבד שה' ייתן את רוחו על העם כולו. והנה, מיד בסמיכות אכן פוגש הקורא ברוח ה' הבאה אל עבר העם כולו: "וְרוּחַ נָסַע מֵאֵת ה'" (לא).

צמידות 'הרוחות' אינה יכולה להיות מקרית ונדמה כי הכתוב מעודד את מבוכת הקורא - ולו לרגע קט - האומנם ה' שולח כעת את רוחו לשם התנבאות העם כולו, כתפילת משה? צמידות הפסוקים, והשימוש הכפול במונח 'רוח', יוצר קשר תודעתי ביניהם, והקורא נוטה להבין את 'רוח ה'" שבפס' לא, לאור 'רוח שיתן ה'" שבפס' כט. אין צורך לומר, שגם אם בתחילת קריאתו סבור הקורא שהנה מתממשת צפיית משה, ושה' עומד להשרות את נבואתו על העם כולו, מיד עם המשך קריאתו הוא נוחל אכזבה, בשעה שמתברר לו שלא ברוח ה' מדובר, לא בנבואה, אלא במשב אוויר ממשי, המביא בכנפיו בשר. [5]

היה מי שהציע ששיתוף לשון זה מורה דווקא על הזיקה שבין שני הרוחות: "רוח ה' יישובה את בעיית ההנהגה; כעת רוח ה' מביאה פיתרון לבעיית האוכל". [6] אולם לעניות דעתי, דמיון הרוחות כאן לא רומז

להשוואת הרוחות כי אם להנגדה אירונית. על ידי הטעיית הקורא, רומז הכתוב לעימות בין 'הרוח' המביאה נבואה, לבין 'הרוח' המביאה 'בשר'; [7] עימות בין 'כל עם ה' שמשח שמח היה לו היו מתנבאים, לבין העם המתאווה שמשח בבשר הרב שנפל בחלקו!

למעשה, הבלבול שאוחז בקורא לרגע קט, קשור גם בעיצוב היחידה כולה. לאורך הסיפור נזכרת המילה 'רוח' שש פעמים, וכל אזכוריה - לבד מזו האחרונה הנידונה - מופיעות בסיפור מינוי שבעים הזקנים, ומשמעותן רוח ה' המביאה להתנבאות: "ואצלת מן הרוח אשר עליך... ויאצל מן הרוח אשר עליו... ויהי כנוח עליהם הרוח ויתנבאו ולא יספו... ותנח עליהם הרוח... כי יתן ה' את רוחו עליהם... ורוח נסע מאת ה'" (ז-לא).

ממילא, המשמעות של 'רוח' בפסוקנו המכוונת ל'משב אוויר' שוברת את ההוראה הרווחת לאורך הסיפור כולו, ועל כן ההפתעה בהוראה זו גדילה והולכת. אם כן, התלבטות הקורא - גם אם נמשכת רגעים מספר - נוטלת חלק חשוב בעיצוב ההפתעה והאירוניה שבתמונה זו. תפקיד שינוי המשמעות של הביטוי 'רוח' הוא להורות על הניגוד שבין רוח ההתנבאות לרוח המביאה בשר, בין צפיית משה להתנבאות המונית, ובין המימוש בפועל של אכילת בשר המונית.

"וישלחו האנשים את ידם"

דוגמה נוספת למשמע זמני שאורך חייו קצר ביותר ניתן לראות בתיאור העימות שבין לוט לבין אנשי סדום בפתחו של הבית בו מצויים המלאכים (בראשית י"ט). לאורך הסיפור יש שתי קבוצות שמכונות 'אנשים' - האורחים-מלאכים שבאו אל לוט (פס' ה, ח, יב, טז), ואנשי עיר סדום (פס' ד, יא). אמנם, מתוך הקשר הסיפור נקל להבחין לאיזו קבוצה מתייחס הכתוב בכל אזכור של כינוי זה, מלבד בפסוק י, שם נדמה כי הכתוב בכוונה מפיל את הקורא בפח: בתחילה תוארו אנשי סדום שלאחר שלא הסכימו לבקשות לוט להניח לאורחיו, ניגשו לפרוץ את הדלת לשם חטיפת אורחיו: "וַיִּפְצְרוּ בְּאִישׁ בְּלוֹט מְאֹד וַיִּגְשׁוּ לְשֹׁבֵר הַדֶּלֶת" (ט). ומיד, ממשיך הקורא ופוגש - לכאורה - בתחילת מעשיהם האלימים: "וַיִּשְׁלְחוּ הָאֲנָשִׁים אֶת יָדָם" (פס' י), כלומר, תחילה ניגשו אנשי סדום על מנת לשבור את הדלת, והנה הם כבר שולחים את ידם לשם שבירתה. מאחר שהנושא במשפט לא השתנה בפירוש, אין סיבה לחשוב שנושא אחר עומד מאחורי פועל זה.

יתר על כן: רוב מוחלט של הופעות הביטוי 'שליחת יד' במקרא נזכר בהקשרי מאבק ופגיעה. למשל: "ושלחתי את ידי והכיתי את מצרים" (שמות ג', כ); "ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו" (שמות כ"ד, יא); "ולא אבו עבדי המלך לשלח את ידם לפגע בכהני ה'" (שם"א כ"ב, יז); "איך לא יראת לשלח ידך לשחת את משיח ה'" (שם"ב א', יד) וכן עוד הרבה. [8] ממילא, גם ההקשרים האסוציאטיביים הנלווים לביטוי זה מעודדים את הקריאה שרואה באנשים השולחים את ידם את אנשי סדום העומדים לפגוע בלוט ובאורחיו.

רק בהמשכו של הפס' ("ויביאו את לוט אליהם הביתה") מתברר לקורא כי למעשה שליחת היד נעשתה על ידי המלאכים מתוך הבית ולא על ידי אנשי סדום העומדים בחוץ, ושלמעשה, שליחת היד כאן מגינה, ואינה תוקפנית.

עימות קריאה זו בולטת אצל חלק מן המתרגמים, שהרגישו חוסר נוחות בהשארת פסוק זה ככתבו, ובקשו למנוע את אי ההבנה כבר בקריאה ראשונה. באופן עדין עשה זאת הרץ, כשתרגם: "But the men [put forth their hand]. [9] הוספת מילת הניגוד בפתח פסוק י' רומזת לקורא כי זממם של אנשי העיר אינו עומד להתממש, וממילא הקורא מוכן להתערבות המלאכים. באופן בולט יותר עשו זאת ספייזר ופיש, כשתרגמו: [10] "But the men put out their hand, and pulled Lot into the house to them". בנוסף לתוספת מילת ניגוד, הם תירגמו את פעולת המלאכים כ"הוציאו את ידם" ולא "שלחו את ידם". ממילא, מבין הקורא כי מדובר באנשים שבפנים (= המלאכים) ולא באנשים שבחוץ (= אנשי סדום). [11] הגדיל לעשות דוידסון, שתרגם: [12] "But the two men inside reached out, pulled Lot in, and closed the door". הוא חש שגם לאחר מילת הניגוד, יש להדגיש במפורש כי הכתוב עבר לקבוצה השנייה בסיפור הקרויה "אנשים", ועל כן הוסיף: "שני האנשים שבפנים".

מהי התרומה הספרותית בבלבול הקורא במקום זה? ראשית יש לציין את הגברת המתח שנוצרת בעזרת המשמע הזמני: הקורא סבור שאנשי סדום אכן שולחים את ידם לשם שבירת הדלת, וממילא, גדילה ההפתעה בפעולת המלאכים השולחים את ידם ומצילים את עצמם ואת לוט. בנקודה זו בסיפור, לאחר שלוט לא הצליח לגונן על אורחיו, אנשי סדום ניגשו לשבור את דלת ביתו, ואך בשל פעולת המלאכים פעולה זו 'התהפכה' ושליחת היד אינה שליחת יד אלימה אלא שליחת יד מגוננת. רגע זה הוא רגע המהפך בסיפור, והכתוב מבקש למצות אותו עד תומו. הקריאה המוטעית (במכוון) מגבירה אצל הקורא את

תחושת חוסר האונים אל מול אנשי סדום, ודרך הבנתו את טעותו בקריאה, הוא עובר את תהליך המהפך בסיפור.

אולם דומה כי הבלבול בין "האנשים" משתלב בעיצוב רחב יותר בסיפור. נדמה כי הכתוב מנגיד בין שתי קבוצות "האנשים" האלו, בין האנשים-האורחים ובין אנשי סדום:

* כשלוט ניסה לשכנע את האורחים הזרים לבוא אל ביתו נאמר: "ויפצר בם מאד" (ג), ובמהופך, כשאנשי סדום ניסו לשכנע את לוט להוציא את אותם הזרים מביתו נאמר "ויפצרו באיש בלוט" (ט).

* בעוד אנשי סדום בקשו "לשבר הדלת" (ט), אנו קוראים על המלאכים "ואת הדלת סגרו" (י).

* גם אנשי סדום וגם המלאכים ביקשו מלוט "להוציא" אנשים הנמצאים תחת חסותו: אנשי סדום דרשו מלוט: "איה האנשים אשר באו... הוציאם אלינו ונדעה אתם" (ה), ואילו המלאכים דרשו מלוט: "עד מי לך פה חתן ובניך ובנותיך וכל אשר לך בעיר הוצא מן המקום" (יב); אנאלוגיה זו מתחזקת בשל המשך העלילה - בעקבות דרישת אנשי סדום נאמר על לוט "ויצא אליהם לוט הפתחה... ויאמר אל נא אחי תרעו הנה נא לי שתי בנות אשר לא ידעו איש אוציאה נא אתהן אליכם" (ו-ח), ובעקבות דרישת המלאכים ממנו נאמר: "ויצא לוט וידבר אל חתניו לקחי בנתיו ויאמר קומו צאו מן המקום הזה" (יד).

* בהקבלה לבקשת לוט מאנשי סדום - "ויאמר אל נא אחי תרעו. הנה נא לי שתי בנות..." (ז-ח) - אנו קוראים על בקשתו מהמלאכים: "ויאמר לוט אליהם: אל נא אדני. הנה נא מצא עבדך חן בעיניך..." (יח-יט).

אנאלוגיה זו בין המלאכים לאנשי סדום; בין מחריבי העיר ובין אלו הנחרבים בה (או בין עמידת לוט מול אנשי סדום לעמידתו מול המלאכים), מבקשת לעצב את הפיכת סדום כעונש, כגמול צודק הבנוי על פי הדגם של מידה כנגד מידה. עיצוב הסיפור מדגיש את פעולת המלאכים כתגובה להתנהגות אנשי סדום וכמי שנעשית על רקע פשעם: אנשי העיר ביקשו לפגוע במלאכים, ובכך נחתמה הגזירה והמלאכים יחריבו את העיר על אנשיה. רגע המהפך בסיפור, הוא באותו המקום בו "אנשים" מתפרש תחילה כאנשי סדום, ורק לאחר מכן כמלאכים. כך, העימות האידיאלי שבין שתי הקבוצות הללו מתמקד בנקודה פנימית אחת בסיפור, נקודה שמהווה גם את מקום המהפך הספרותי. [13] הגמול מתבטא מבעד להתלבטות הרגעית של הקורא בנוגע לזהות המלאכים גם מכיוון נוסף, בהקשר הצלת לוט: לוט שניצב בפתח הבית מול 'אנשי סדום' על מנת להציל את האנשים שבתוך הבית, ניצל בסופו של דבר על ידי 'האנשים' שבתוך הבית מהחורבן שהומט על האנשים שמחוץ לבית. [14]

צו וביצוע

השימוש בביטוי לשוני בעל שתי משמעויות, תוך רמיזה מטעה שמשמעות אחת מתממשת בפסוק, בעוד המשמעות האלטרנטיבית היא המתקיימת בסופו של דבר, מנוצל פעמים רבות בהקשרים של צו שנאמר לדמות בסיפור וביצועו של הצו. ישנם סיפורים, בהם מקבל הציווי אינו עושה כאשר נצטווה, אך בשלב ראשון נדמה לקורא שדווקא הצו מתקיים. במקרים אלו, תחושת האכזבה נוכח אי קיום הצו גדילה והולכת. נזכיר בקיצור שתי דוגמאות לתופעה זו.

לאחר שדוד לא הצליח לשכנע את אוריה לרדת אל ביתו בערב הראשון, הוא קרא לו, האכילו, השקהו ושיכרהו - מתוך צפייה שאוריה ירד הפעם לביתו. מיד לאחר פעולות אלה של דוד מתאר הכתוב את מעשה אוריה: "ויקרא לו דוד ויאכל לפניו וישת וישכרהו ויצא בערב לשכב במשכבו" (שמ"ב י"א, ג). הקורא שיעצור את שטף קריאתו לרגע קט במקום זה יקבל את התחושה שתכנון דוד עלה בידו: הנה, אכן אוריה יצא בערב 'לשכב במשכבו'. כפי שהעיר מאיר שטרנברג, המובן הפשוט ביותר של 'משכבו' הוא משכבו הפרטי של אוריה, ממש כשם שבתחילת הסיפור נאמר על דוד: "ויהי לעת הערב ויקם דוד מעל משכבו" (פס' ב), כשהכוונה היא כמובן שדוד קם ממשכבו הפרטי שבבית המלך. כך, סבור הקורא בשלב קריאה זה, שאוריה הלך למשכבו הקבוע, ושתוכנית דוד צלחה. אין צורך לומר שמיד עם המשך הקריאה מתבררת לקורא טעותו: "ויצא בערב לשכב במשכבו עם עבדי אדניו ואל ביתו לא ירד". המספר לא מסתפק בביאור 'משכבו' - "עם עבדי אדניו", אלא מוסיף בפירושו, למען הסר ספק: "ואל ביתו לא ירד" [15]. עמד על ההפתעה כאן גם שמעון בר אפרת שכתב: "ואכן, בטוב לב אוריה ביין, 'ויצא בערב לשכב במשכבו'. אך גם הפעם לא עלתה תכניתו של דוד יפה, כי אין 'משכבו' כאן אלא המשכב הארעי 'עם עבדי אדניו'." [16]

גם במקרה זה מעניין לראות כיצד כמה מן המתרגמים ביקשו להקל עם הקורא אך בכך ביטלו למעשה את המשמע הזמני המכוון כאן. כך כבר בתרגום השבעים (נוסח L), ובעקבות כך, תירגם למשל מקרטור:

He became drunk, but in the evening he went out and slept in a bed with his master's " [servants".[17]

בשני שינויים קטנים מנע מקרטור מהקורא את המשמע הזמני ואיתו את ההפתעה שבירידת אוריה לביתו: ראשית, הוא פתח את תיאור מעשי אוריה במילת ניגוד (but), וממילא מבין הקורא כי תוכניתו של דוד לא צלחה בידו. שנית, הוא הוריד את סיומת השייכות ממילת משכב, והשאיר אותה בסתם ("a bad" ולא "his bad"). מקרטור עשה זאת כדי להקל עם הקורא, מפני שחש שבנוסח המסורה הקורא עלול להתבלבל, אולם קושי זה אינו אלא חלק מהעיצוב הספרותי של הסיפור התורם להבלטת ההפתעה שבאי ירידת אוריה למשכבו שבביתו. בעזרת הפתעה זו מוזמן הקורא להזדהות עם הפתעת דוד: הוא סבר שאוריה ירד לביתו וישכב במשכבו, אך אוריה הלך למשכבו שבחצר המלך עם העבדים.

תופעה דומה מתרחשת בתיאור יונה הבורח לאחר שה' ציווה עליו ללכת לנינוה. לשון הצו היא: "קום לך אֶל נִינְוָה הָעִיר הַגְּדוֹלָה וְקִרְא עָלֶיהָ כִּי עָלְתָה רָעָתָם לָפָנַי" (יונה א', ב). לאחר שמיעת הצו ממשיך הכתוב ומתאר מיד את פעולת יונה, שנפתחת באותו הפועל בו השתמש ה' בדבריו ליונה: "וַיִּקֶם יוֹנָה" (פס' ג). במקביל לצו ה' - "קום", פוגש הקורא את יונה שקם - "ויקם יונה"! ממילא, המשמע של פועל זה בהקשר הפסוק קשור בקיום צו ה'. לכאורה, כך סבור הקורא, יונה קם כמקיים את צו קונו שביקש ממנו לקום וללכת לנינוה. אומנם, מיד מתבררת לקורא טעותו - "וַיִּקֶם יוֹנָה לְבָרַח תְּרַשִּׁישָׁה מִלְפָּנָי ה'" [18] כעת מתברר לקורא שיונה אומנם קם, אך לא כדבר ה' אליו. הוא לא 'קם' לשם הליכה מזרחה, לנינוה העיר הגדולה, אלא 'קם' לשם בריחה מערבה - לתרשיש, וכדברי אלן: "היינו מצפים שהסיפור ימשיך: 'ויקם יונה וילך אל נינוה' כפי שאכן מופיע בג', ג. הדפוס הקבוע נשבר בצרימה מכוונת, ורגש חזק של תדהמה נוצר".[19]

בזאת אנו מסיימים את דיונינו במשמעות שמלה בודדת נושאת בחובה. לשם סיכום נושא זה נדגים בשיעור הבא ניתוח ספציפי של פסוק אחד קטן משיר השירים, ונראה כיצד המודעות למשמעים הנלווים של מלים יכול לרמוז למשמעויות שנסתרות מבעד למלים הפשוטות.

[1] רעיון יסודי זה נוטל תפקיד חשוב בפענוח משמעות של סיפור שלם ומגמתו, ועוד נשוב להיבטים הרחבים של סוגיה זו עת נעסוק בסדר ארגון הנתונים בסיפור.

[2] BDB, pp. 924-926.

[3] בנוסף לפסוק שנזכר למעלה, ראו גם: שמ' י', יט: "וַיִּהְיֶה ה' רוּחַ יָם חֲזָק מְאֹד וַיִּשָּׂא אֶת הָאֲרָבָה וַיִּתְקַעְהוּ יָמָה סוּף".

[4] דעה רווחת בין הפרשנים המודרניים היא שמדובר באוהל מועד שמחוץ למחנה, המזכור בשם' ל"ג ז - יא (למשל: G. B. A. Gray, Numbers, ICC, Edinburgh 1903, pp. 114-116). אומנם היו שחלקו על כך וטענו שניתן 'לצאת' אל אוהל מועד שבמרכז המחנה מן המחנה עצמו (למשל: T. R. Ashley, The Book of Numbers, NICOT, Grand Rapids 1993, p. 215), וכך כנראה פירש כבר רש"י.

[5] לניצול דומה של רב ההוראה של התיבה 'רוח' בספר קהלת ראו: א' וייזר, מקרא ולשון, תל אביב תשכ"ה, עמ' 126. מרטין בובר העיר על משחק דומה שנעשה בתיבה 'רוח' בסיפור מיכיהו בן ימלא (מ' בובר, דרכו של מקרא, ירושלים תשכ"ד, עמ' 315).

[6] אשלי הנזכר לעיל, עמ' 217.

[7] שני ביטויים אלו מהווים צמד מילים מנחות בסיפור. ראו על כך אצל הרב סמט, עיונים בפרשות השבוע, לפרשת בהעלותך.

[8] שמות ט', טו; ש"א כ"ד, ו; ש"א כ"ו, יא, כג; אסתר ב', כא; ג', ו; ו', ב; ח', ז; ט', ב; איוב א', יב.

[9] J. H. Hertz, The Pentateuch, London 1952, p. 67

[10] E. A. Speiser, Genesis, AB, New York 1962, p. 136; H. Fisch, The Holy Scriptures, [10] Jerusalem 1977, p. 18

[11] זוהי דוגמא קלאסית לתרגום שמבקש להיות נאמן לתוכן, גם על חשבון הצורה.

R. Davidson, Genesis 12-50, CBC, Cambridge 1979, p. 71 [12]

[13] רחמן הציעה, שהמבוכה בה חש הקורא מול חוסר יכולתו לזהות את ה"אנשים" בסיפור (מלאכים או אנשי סדום) יוצר ליאות אצל הקורא, ו"אפקט הליאות הוא אפקט תיאטרלי, והוא מאפשר למספר ליצור בנבכי מוחו של הקורא ובתחושותיו את אשליית המפגש עם המלאכים" (י' רחמן, "אפקט ההבכה בסיפור על סדום ועמורה (בר' יח-יט)", בתוך: י' הופמן ופ' פולק (עורכים), אור ליעקב, ירושלים תשנ"ז, עמ' 191).

[14] "בסופו של דבר, זה שהשתדל להציל את אורחיו, ניצל על ידי אורחיו" (V.P. Hamilton, The Book of Genesis, Chapters 18-50, Michigan 1995, p. 37) נראה כי הכתוב רומז שלוט ניצל הן בזכות קשריו עם אברהם ("ט, כט) והן בזכות מעשיו - הכנסת האורחים והגנה עליהם מפני אנשי העיר.

[15] M. Sternberg, The Poetics of Biblical Narrative, Bloomington 1987, pp. 200-201 שטרנברג עצמו סבור שכבר בערב השני של אוריה בירושלים השתמש המחבר באותה טכניקה ליצירת הפתעה זהה. הצעת קריאה זו הופיעה כבר במחקרו הישן על הסיפור: מ' פרי ומ' שטרנברג, "המלך במבט אירוני", הספרות א [ב] (תשכ"ח - תשכ"ט), עמ' 263-292.

[16] ש' בר אפרת, שמואל ב, מקרא לישראל, תל אביב תשנ"ו, עמ' 112.

P. K. McCarter, II Samuel, AB, New York 1984, p. 278 [17]

[18] ב' גזונדהייט, "עיונים בספר יונה", בתוך: ביום ציפור כיפור יחתמון, אלון שבות תשס"ה, עמ' 161.

L. C. Allen, The Book of Joel, Obadiah, Jonah and Micah, NICOT, Grand Rapids 1976, [19] p. 203-204